

A-65707

ARHEOLOOGILISED
VÄLITÖÖD
EESTIS

ARCHAEOLOGICAL
FIELD WORKS
IN ESTONIA

1998

Koostanud ja toimetanud
Ülle Tamla

Muinsuskaitseinspeksioon
Tallinn 1999

© 1999 Muinsuskaitseinspeksioon
Uus 18, Tallinn 10111, Eesti

Toimetuskolleegium:

Jaan Tamm
Heiki Valk
Toomas Tamla
Ülle Tamla

Uus 18, Tallinn 10111, Eesti
e-mail Ülle.Tamla@mail.ee

Kujundus ja makett:

Jaana Kool

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
SUNDEKSEMPLAR

ISSN 1406-3972

Trükitud AS Pakett trükikojas
Laki 17, Tallinn

PROOVIKAEVAMISED ASULAKOHTADEL JA INSPEKTSIOONID SETUMAAL

Mare AUN

Ajaloo Instituut

Rüütli 6, 10130 Tallinn, Eesti

Setumaalt on praegu teada umbes paarsada asulakohta (Harlašov 1987, 70–76; Aun & Kiristaja 1998, joon. 1). Arheoloogiliselt on neid senini rohkem uuritud Venemaapoolsel alal (Harlašov, *op. cit.*). Eesti poolele jäävatest, umbes üheksakümnest asulakohast on enamik avastatud üheksakümnendatel aastatel korraldatud inspeksioonidel (Laul 1991; Valk 1995; Kiristaja 1995; 1996; Aun & Kiristaja 1998, joon. 1). Siiski on neid asulakohti põhjalikumalt uuritud veel vähe. Setu Kultuuri Fondi toetusel kaevasad Heiki Valk ja Jüri Peets 1993. aastal Uusvada, Kalatsova, Talka ja Hilande asulat Meremäe vallas (Valk & Peets 1994, 418–425). Huvitavamaid leide, s.h. varase- ja rooma rauaaja tekstiilkeraamikat ning muistse rauasulatamisega seotud materjali, saadi tookord Kalatsova asulast (Valk & Peets, *op. cit.*, 418). Tüse hilisrauaaegne kultuurikiht leiti Uusvada asulakohal (Valk & Peets, *op. cit.*, 418–420). 1994. aastal kaevas H. Valk Vasla ja Võmmorski asulat Meremäe vallas (Valk 1995, 455–458). Vasla asulast leiti ka I aastatuhande teise poole pikk-kääbaste kultuurile iseloomulikku käsitsikeraamikat (Valk, *op. cit.*, 456). 1990. aastate keskpaiku ja teisel poolel leitud arvukatest asulakohtadest Setumaa põhjapoolses osas olid arheoloogilised kaevamised toimunud vaid Värska lahe vee poolt lõhutud kultuurkihiga Väike-Rõsna II asulakohal. 1996. aastal tegi seal päästekaevamisi Riigi Muinsuskaitseameti ja Setu Kultuuri Fondi toetusel Heidi Luik (Luik 1997, 79–84). Nendel kaevamistel leiti hulgaliselt hilisrauaaega kuuluvat ketrakeraamikat (Luik, *op. cit.*, joon. 3), aga ka üksikuid varase rauaaja tekstiil- ja riibitud keraamikakilde (Luik, *op. cit.*, joon. 2) ning kiviaja leide (Luik, *op. cit.*, 82).

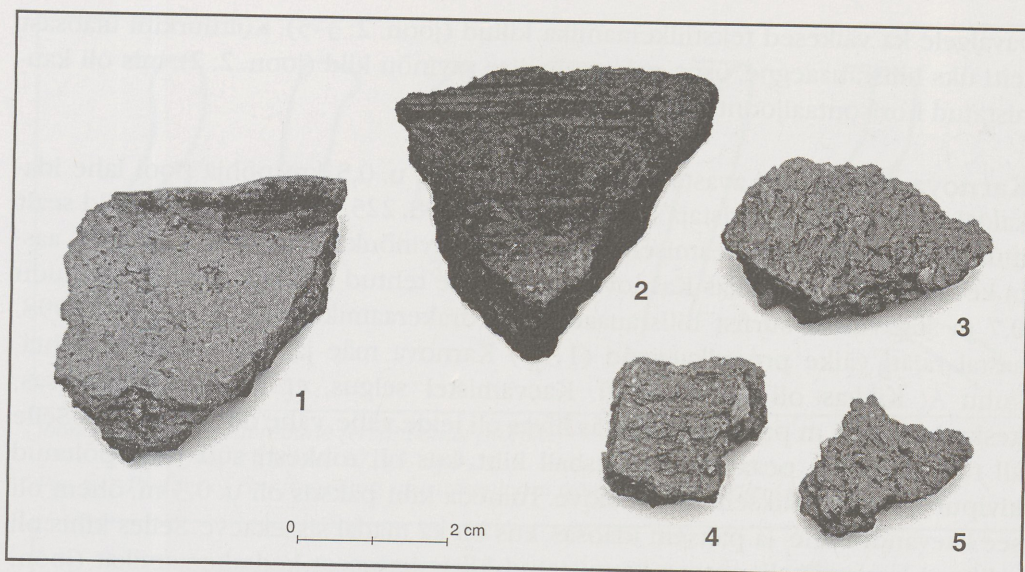
Joon. 1. Kultuurkihi läbilõige Tonja II asulakohal. Vaade idast.

Fig. 1. Section of the cultural layer on Tonja II settlement site. View from E.

1. PROOVIKAEVAMISED

1998. aastal jätkati Setu Kultuuri Fondi toetusel ja Ajaloo Instituudi korraldusel Setumaa asulate uurimist. Lisaks Pedäjasaarele, toimusid väiksemad proovikaevamised veel Tonja II ja Karnova asulakohal Värskas valla territooriumil ning Võru Instituudi ettepanekul ja kaasabil ka Obinitsa ja Härmä asulakohal Meremäe vallas.

Tonja II asulakoht. 1996. a. leidis A. Kikkas Värskas lahe läänekaldal Tonja II asulakoha, kogudes sealt värskelt küntud/randaalitud pinnalt savinõukilde, sh. tekstiilkeraamikakilde (AI 6256). 1998. a. kaevand (4 m^2) rajatigi kohale, kust oli leitud tekstiilkeraamikat. Kultuurkihi (joon. 1) ülaosa oli kündmisega segatud, puutumata pinnast oli vaid vagude vahel. Sealt leiti üks varasele rauaajale iseloomuliku käsitsikeraamika kild (joon. 2: 1). Kaevandi loodeosas tuli nähtavale ümmarguse põhiplaaniga leease koos rohke söe, söeseguse liiva, põlenud kivipurru ning väiksemate raudkividega (joon. 3). Leide sellelt leesemelt ei saadud. Samast võetud söeproovi analüüs andis vanuseks 1990 ± 40 ja dendrokorrigeeritud 2010 ± 50 aastat (Ta-2694, määranud Arvi Liiva ja Toivo Rinne). Leeseme läheduses tulid päe-

Joon. 2. Savinõukilde Tonja II asulakohalt.
(AI 6347: 13, 4, 7.)

Fig. 2. Potsberds from Tonja II settlement site.

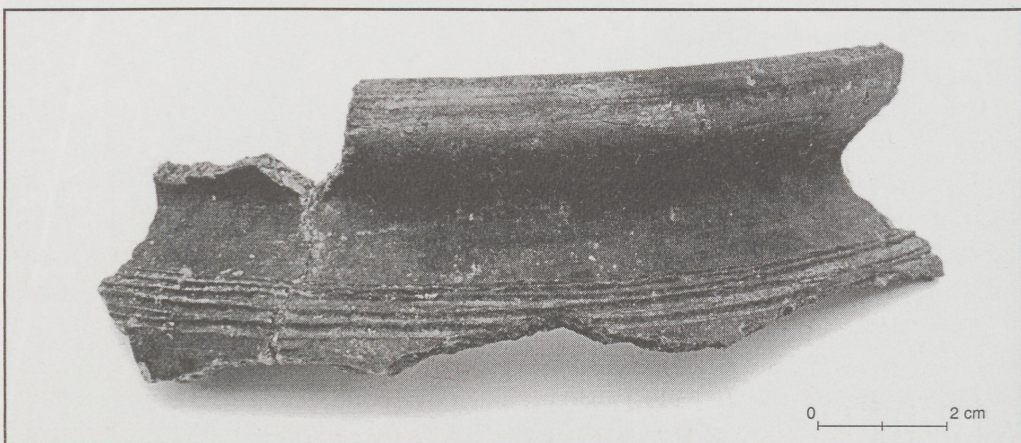
Joon. 3. Leaseme jäänus Tonja II asulakohal. Vaade lõunast.

Fig. 3. Remains of the hearth on Tonja II settlement site. View from S.

vavalgele ka väikesed tekstiilkeraamika killud (joon. 2: 3–5). Kultuurkihi ülaosast leiti üks hilisrauaaegne, üsna paksuseinalise savinõu kild (joon. 2: 2), mis oli kaunistatud horisontaaljoonte vöönditega.

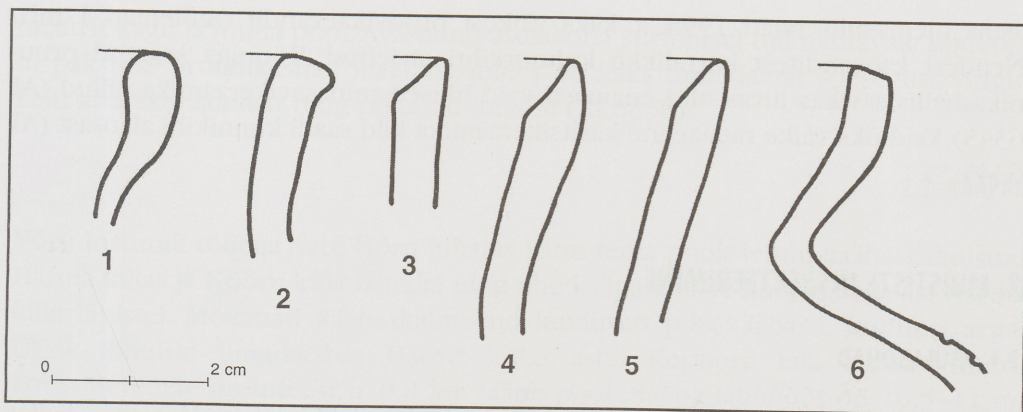
Karnova asulakoha avastasid 1997. a. Värskast u. 0,5 km põhja pool lahe idakaldal A. Kikkas ja A. Kiristaja (Kiristaja et al. 1998, 225, nr. 127), kes kogusid sealt mutimullahunnikutest peamiselt keskaegseid savinõukilde (AI 6319: 1). 1998. aasta kevadel leidis A. Kikkas Karnova asulakohale tehtud labidalaiusest ja ligikaudu 0,7 m sügavusest šurfist hilisrauaaegset kedrakeraamikat (AI 6319: 2–7). 1998. aastal rajati väike proovikaevand (1 m²) Karnova mäe jalamile samasse kohta, kuhu A. Kikkas oli teinud šurfi. Kaevamistel selgus, et kultuurkihi ülaosas, keskmiselt 0,25 m paksuses hallikas liivas oli leide vähe, vähe oli seal ka sütt. Selle all tuli nähtavale peaaegu mustjashall kiht, kus oli rohkesti sütt ning põlenud kivipuru, samuti väiksemaid raudkive. Tumeda kihi paksus oli u. 0,3 m, õhem oli see kaevandi lääne- ja paksem idaosas, kus oli ka madal sissekaeve. Selles kihis oli rohkesti horisontaaljoontega kaunistatud hilisrauaaegset kedrakeraamikat (joon. 4). Nõude servaprofiili (joon. 5) järgi võiksid need pärineda 11.–12. sajandist. Kirjelduse järgi paistab Karnova asula kultuurkiht olevat üsna sarnane H. Valgu poolt 1993. aastal uuritud Uusvada asula veidi paksema kultuurkihiga (Valk & Peets 1993, 2 jj.).

Obinitsa asulakoha Sõrmuse ja Sillaotsa pere maal leidis H. Valk 1994. aastal (TÜ 179). Hiljem on sealt kogutud savinõukilde nii põllupinnalt kui ka mutimullahunnikutest (AI 6273). Varasemat, hilisrauaaega kuuluvat kedrakeraamikat leiti asulakoha madalamast osast, keskaegset kedrakeraamikat aga kõrgemalt (Aun &

Joon. 4. Savinõu servatükk Karnova asulakohalt. (AI 6346: 38.)

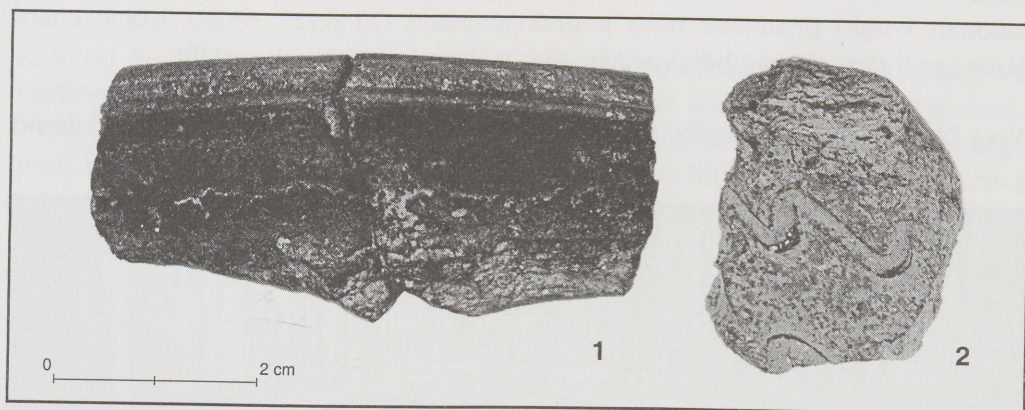
Fig. 4. Rim fragment of earthenware from Karnova settlement site.

Joon. 5. Karnova savinõude servatükkide profiile.

(AI 6346: 24, 31, 6, 17, 15, 38.)

Fig. 5. Profiles of rim fragments of earthenware from Karnova settlement site.

Joon. 6. Savinõukilde Obinitsa asulakohalt.

(AI 6344: 30, 28.)

Fig. 6. Potsberds from Obinitsa settlement site.

Kiristaja 1998, 186). Seetõttu rajatigi 1998. a. proovikaevand (4 m²) asula madalamasse ossa. Kaevandi ülaosas oli enamasti uusaegse keraamikaga kiht, mille all tuli nähtavale beežika liiva viirg. Heleda viiru all paljandus tumedam kultuurikiht, kust leiti hiliskeskaegset ketrakeraamikat (AI 6344: 22, 24–32). Üks kild oli kaunistatud lainejoontest ornamendiga (joon. 6: 2). Mõne killu juures torkas silma jämedam kivipurd savi koostises (joon. 6: 1).

Härmä asulakoha Timmo ja Haaviku pere maal leidis H. Valk 1995. aasta inspeksioonil (TÜ 347). Samast korjas savinõukilde ka A. Kiristaja 1997. ja 1998. aastal (AI 6078: 1–3). 1998. aasta varakevadel leiti Haaviku pere elumajast põhja pool asuvalt aiamaalt käsitsikeraamika kild (AI 6078: 3). Selleks, et kontrollida varasema

asula olemasolu, rajati 1998. a. kaks väikest proovikaevandit (mõlemad 1 m²). Nendest kaevanditest korralikku kultuurikihti ei leitud. Künliga segatud pruunikashallid savikas liivas olid enamasti vaid hilised punasavikeraamika killud (AI 6345). Vaid üks väike rauaaegne käsitsikeraamika kild saadi künnikihi alaosast (AI 6345: 7).

2. MUISTISTE INSPEKTEERIMINE

2.1. ASULAKOHAD

Koostöös Võru Instituudiga toimunud inspektsioonisõidul leiti Meremäe vallas kaks uut asulakohta. Nendest esimene asub Tääglova külas Talka oja ja Obinitsa-Rokina maantee vahelisel alal ja teine Kõõru küla kaguosas. Mõlemalt asulakohalt korjati peamiselt hilist kedrakeraamikat (AI 6327; 6328). Kõige enam leide saadi Oru talu põllult, kus näis olevat üsna korralik kultuurikiht.

Veel üks asulakoht (Värskas II) leiti Värskas lähedalt, I asulakohast u. sadakond

Joon. 7. Ümarkääbas Kõõru küla lähedal. Vaade loodest.

Fig. 7. The round barrow near the Kõõru village. View from NW.

meetrit kagu ja lõuna pool. Avastatud asulakoha šurfimisel tuli nähtavale kuni 0,5 m paksune pruunikashall liivakiht, milles oli kaks tumedamat sõesegust viirgu. Leiti ketrakeraamikat ning põlenud luukild (AI 6338).

2.2. KÄÄPAD

Võru Instuudi töötaja Aare Hõrn juhatas kätte tema poolt leitud kääbaskalmistud Härmä külas ja Kõõru küla lähedal ning ühe kääpataoliste kuhjatistega ala Härmä küla lähistel. Mõlemad kääbaskalmistud kuuluvad pikk-kääbaste kultuuri aega. Üksik lõhutud ümarkääbas Härmä külas asub Koplioru talu metsas, Andrikova-Meremäe maanteest u. 0,8 km lääne pool. Kääpa läbimõõt on 10,5–11 m, kõrgus u. 1 m. Kääbast ümbritsev kraav on paremini jälgitav põhjalajal. Seni teadaolevatest kääbaskalmistutest on talle kõige lähemal Korsapalu kääbastik, mis jääb Härmä küla kääpast u. 2,5 km lõunasse.

Kolmest ümarkääpast koosnev kalmistu asub Kõõru külast u. 1 km kaugusel, nn. Lakkõpalos, kõrgemal künkal männimetsas. Tedrepalo linnamäest (Aun & Kiristaja 1998, 187) on see koht u. 0,5 km kirdes, Obinita kääbaskalmistust u. 1 km kagu pool. Üsna hästi säilinud ümarkääbaste (joon. 7) läbimõõdud on 8, 10 ja 12 m ning kõrgused vastavalt 1, 1,3–1,5 ja 1,1 m. Kääpaid ümbritsev kraav on kõigil kolmel paremini jälgitav põhja- ja läänejalal.

KOKKUVÕTE

Uuritud asulakohtadest saadi huvitavamaid tulemusi Tonja II asula proovikaevamistel. Sealt leitud varase rauaaja käsitsikeraamika ja samasse aega kuuluv leease näivad kinnitavat selleaegse asula olemasolu Värskla lahe läänekaldal. Leaseme lähedusest saadud tekstiilkeraamika killud on nii tekstiilivajutuste kui ka savikoostise ja värvuse põhjal sarnased Virunuka tarandkalmest (Laul 1965, tahv. IX, 1, 2) ja Kalatsova asulast leitud rooma rauaaja tekstiilkeraamikale (Valk & Peets, 1994, 418, tahv. XXIV, 5). Kultuurikihi ülasaosas nähtavale tulnud hilisrauaaja kedrakeeramika võib viidata ka selleaegsele asulale. Korralik hilisrauaaja kultuurikiht tuli päevavalgele aga Karnova mäe ajalal oleva asulakohal, kust saadi 11.–12. sajandile iseloomulikke ketrakeraamikat, mis kinnitab muinasaja lõpuperioodi kuuluva asustuse olemasolu Värskla vahetus läheduses. Obinita ja Härmä asulakohtade proovikaevamistel varasemad leiud peaaegu puudusid.

Inspeksioonidel leitud uutest muististest on huvipakkuvad kääbaskalmistud Härmä ja Kõõru küla lähedal. Neist väärub suuremat tähelepanu Kõõru kääbaskalmistu, mis võib kuuluda ühte rühma I aastatuhande teise poole pikk-kääbaste

kultuuri Eesti ühe suurema, Obinitsa kääbaskalmistuga. Seni Obinitsa läheduses teadaolnud kääbaskalmistud (Võmmorski, Korsapalu, Piusa) jäävad sealt 4–6 km kaugusele.

Kasutatud kirjandus

- Aun, M. & Kiristaja, A. 1998.** 1997. aasta arheoloogilised inspeksioonid Võru- ja Setumaal. – Arheoloogilised välitööd Eestis 1997. Tallinn, 180–192.
- Harlašov, B. 1987.** Харлашов Б. Н. 1987. Археологическое изучение селищ Изборской округи. – Краткие сообщения Института Археологии АН СССР, 183. Средневековая археология Восточной Европы, 70–76.
- Kiristaja, A. 1995.** Uusi muistiseid Setumaalt Lobodka vallast. Inspeksiooniaruanne. (Käsikiri AI arheoloogiarhiivis.)
- Kiristaja, A. 1996.** Arheoloogiline inspeksioon Setumaale Petseri valda Saatse ümbruskonda 1996.a. juunis. (Käsikiri AI arheoloogiarhiivis.)
- Kiristaja, A., Tvauri, A. & Vindi, A. 1998.** 1997. aasta inspeksioonid. – Arheoloogilised välitööd Eestis 1997. Tallinn, 210–236.
- Laul, S. 1965.** Virunuka tarandkalmed Võru rajoonis. – Eesti NSV TA Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria, 3, 317–360.
- Laul, S. 1991.** Inspeksiooniaruanne Võru maakonnas Vastseliina, Kanepi ja Otepää kihelkonnas ja Setumaal (Petseri vld.) 23. aprillist – 25. aprillini 1991. a. (Käsikiri AI arheoloogiarhiivis.)
- Luik, H. 1997.** Rescue excavations on the II settlement site of Väike-Rõsna in Setumaa. – Arheoloogilised välitööd Eestis 1996. Stilus, 7. Tallinn, 79–84.
- Valk, H. & Peets, J. 1993.** Aruanne arheoloogilistest proovikaevamistest Setumaal 1993. a. 19.–28. juulil (Käsikiri AI ja TÜ arheoloogiarhiivis.)
- Valk, H. & Peets, J. 1994.** Валк Х. & Пээтс Ю. 1994. О пробных археологических раскопках в Сэтумаа. – Eesti TA Toimetised. Humanitaar- ja sotsiaalteadused, 43, 4, 418–425.
- Valk, H. 1995.** Arheoloogilisest inspeksioonist Vastseliina kihelkoonas Hinniala linnusele ja Setumaale Meremäe valda 16.–17. oktoobril 1995. (Käsikiri AI ja TÜ arheoloogiarhiivis.)
- Valk, H. 1995.** Archaeological field work in Setumaa. – Eesti TA Toimetised. Humanitaar- ja sotsiaalteadused, 44, 4, 455–458.

TRIAL EXCAVATIONS ON SETTLEMENT SITES AND INVENTORY TRIPS ON SETUMAA

Mare AUN

In 1998 archaeological excavations on a smaller scale were carried out, besides the Pedäjasaare, on the settlement sites of Tonja II and Karnova in the Värskä county, and Obinitša and Härmä in Meremäe county.

Most interesting finds were collected from the Tonja II settlement site (Fig. 1-3) on the western shore of the Värskä Bay: hand-made pottery of the Early Iron Age and a hearth of the same period, as well as textile-impressed pottery of the Roman Iron Age and wheel pottery of the Late Iron Age, decorated with belts of horizontal lines. On the Karnova settlement site, about 0.5 km north of Värskä, cultural layer with the thickness of 0.25-0.3 m came to light, containing wheel pottery typical of the 11th -12th centuries (Fig. 4-5). In the course of the trial excavations on the Obinitša settlement site (Fig. 6), in the upper part of the cultural layer late pottery of red clay was found, and in the lower part late medieval wheel pottery prevailed. In the two small trial pits dug on the settlement site of the Härmä village, only one fragment of hand-made pottery came to light, the rest was late pottery of red clay.

During the inventory trips on Setumaa, late wheel pottery was gathered from new settlement sites in the villages of Tääglova and Kõõru in Meremäe county, and medieval wheel pottery from the newly discovered Värskä II settlement site in Värskä county. Aare Hörn from the Võru Institute led us to a single round barrow in the Härmä village, the cemetery of three round barrows near the Kõõru village (Fig. 7) and an area with barrow-like mounds near the Härmä village in Meremäe county.